

Μετατόπιση της ανυπόστατης χάραξης
Προσπαθώντας να κατανοήσουμε την ταξική πάλη
Τάσος Κυπριανίδης tkypri@planet.gr

Ιστορική αναδρομή

Οι *Θέσεις*, από την πρώτη ημέρα σύλληψης και δημιουργίας του εγχειρήματος έως και σήμερα, χαρακτηρίστηκαν από συγκεκριμένες θεωρητικές εμμονές οι οποίες υπήρξαν καταστατικά εμβληματικές για τη λειτουργία τους. Παρότι οι εμμονές αυτές έχουν πολλές όψεις και χαρακτηριστικά, θα μπορούσαν εντούτοις να συνοψιστούν σε μια κεντρική θέση-προσέγγιση: *ο Μαρξισμός δεν είναι στεγανός αλλά αποτελεί και ο ίδιος αντικείμενο της ταξικής πάλης*. Με τη λογική αυτή υπέβαλλαν στη δοκιμασία της κριτικής θεωρίες και πρακτικές που με τη στενή ή την ευρεία έννοια είχαν αναφορές στο Μαρξισμό, ενώ ανέδειξαν και πρωτότυπες θεματικές που χαρακτήρισαν και σημάδεψαν όλη την πορεία τους, από τις οποίες ενδεικτικά αναφέρουμε ορισμένες:

- η κριτική στον «Σοβιετικό Μαρξισμό» και τις θεωρίες του Κρατικο-Μονοπωλιακού Καπιταλισμού, του ιμπεριαλισμού και της πάλης των εθνών
- η κριτική στις θεωρίες της εξάρτησης και τις σχετικές αντιλήψεις για τον ελληνικό κοινωνικό σχηματισμό,
- η κρίση του μαρξισμού και η κρίση της Αριστεράς και οι μεταμορφώσεις των κομμάτων με ιστορική αναφορά στο μαρξισμό και το εργατικό κίνημα
- η παγκοσμιοποίηση, η άνοδος των νέων εθνικισμών και η συστηματική προσέγγιση στη σχέση έθνους και αστικού κράτους
- οι αναλύσεις για την ύστερη σοσιαλδημοκρατική πολιτική, τον χαρακτήρα του κράτους πρόνοιας και τις πολιτικές αναδιανομής εισοδήματος,
- η κριτική του νεοφιλελευθερισμού, των πάσης φύσεως «εκσυγχρονισμών» και των κοινωνικών αναχρονισμών που αυτοί συνεπάγονται
- η κριτική προσέγγιση στη δημοκρατία, τα δικαιώματα, τον πολίτη, τη φυλετική διάσταση και τους διάφορους σύγχρονους ρατσισμούς

Ενώ σε όλη αυτή τη μακρά πορεία αξιοποιήθηκαν συμβολές και επεξεργασίες από πολλούς σύγχρονους και παλαιότερους θεωρητικούς της Αριστεράς, καταλυτική υπήρξε η συμβολή της θεωρητικής πρακτικής του Λ. Αλτουσέρ: αυτό δεν αφορά μόνο ή κυρίως την ανάδειξη και ερμηνεία διαφόρων εξαιρετικά σημαντικών όψεων του έργου του, αλλά την ανάλυση και επέκταση του πεδίου εφαρμογής της προβληματικής που ενσωματώνει το έργο του.

Η συμβολή του Λ. Αλτουσέρ

Κεντρικός πυρήνας σε αυτή την προβληματική είναι η «πανταχού παρουσία» της πάλης των τάξεων σε όλες τις εκφάνσεις του κοινωνικού: στην πολιτική, στην οικονομία, στην ιδεολογία, στη θεωρία. Και κυρίως η *πρωταρχικότητα* της πάλης των τάξεων έναντι των εκφάνσεών της γεγονός που παράγει εκ πρώτης όψεως αντιφατικά αποτελέσματα τα οποία αντιστρατεύονται τα προφανή δεδομένα του κοινού νου. Μερικά ενδεικτικά παραδείγματα αρκούν για να σκιαγραφήσουμε αυτή την ειδοποιό διαφορά:

- αν το έργο του Μαρξ αποτελεί πραγματική τομή σε σχέση με την προϊστορία του, τότε οφείλει να διεισδύσει κανείς πέρα από τη γυμνή κυριολεξία των λέξεων και να διακρίνει τη νεωτερικότητα της ανάλυσης στις νέες έννοιες αλλά και στα κενά και τις απουσίες. Πρόκειται για τη *συμπωματική ανάγνωση* του Μαρξικού έργου, ένα εγχείρημα με πλεονεκτήματα και κινδύνους: ρητοποιεί αλλά και «παραχαράσσει» το έργο, βρίσκεται σε διαρκή εγρήγορση για τον εντοπισμό των απουσιών, των αποσιωπήσεων, των αντιφάσεων και των τομών για τις οποίες δεν διαθέτει ένα *a priori* εργαλείο εντοπισμού και διάκρισής τους
- Ο ορισμός της *φιλοσοφίας ως πάλης των τάξεων στη θεωρία* αναγνωρίζει τη διαπερατότητα του φιλοσοφικού λόγου από τον κοινωνικό ανταγωνισμό και κυρίως ορίζει το αντικείμενό της φιλοσοφίας ως εξωτερικό προς αυτήν: οι διακρίσεις του φιλοσοφικού λόγου, οι κατηγορίες του, η διάταξή του δρουν έξω από τη δικιά τους παρουσία, μέσα στην απόσταση ή τη μη απόσταση που χωρίζει τις ανταγωνιστικές τάξεις των επιστημονικών πρακτικών, επίδικο αντικείμενο της πάλης τους.

- Η προσέγγιση της *σχέσης μεταξύ πολιτικής και φιλοσοφίας*, γίνεται με ρητή αναφορά στον Μακιαβέλι, από τον οποίο αντλεί τον μεθοδικό κανόνα να οδηγεί τη σκέψη του στα άκρα: αν βρίσκεται κανείς σε μια κατάσταση, στην οποία εκφράζει θέσεις που αγγίζουν τα όρια του κατανοητού, τότε θα πρέπει να υιοθετήσει τη θέση του αδύνατου, ώστε να κάνει δυνατή τη σκέψη. Η μάχη, η υπερβολή, η πρόκληση, το «εντυπωσιακό» είναι ένα μορφολογικό στίγμα που προειδοποιεί για εγρήγορση και για την ανάγκη εφαρμογής της μαρξιστικής ανάλυσης και στην ίδια τη μαρξιστική σκέψη.
- Το απότοκο των παραπάνω είναι η παραγωγή σημαντικών *θεωρητικών πρακτικών* που επικεντρώθηκαν γύρω από όρους και έννοιες χωρίς θεωρητικό προηγούμενο στην ιστορία του Μαρξισμού. Ο *θεωρητικός αντιανθρωπισμός* είναι η βάση για την κριτική των θεωριών του ανθρώπου - υποκειμένου, της «ελευθερίας του ανθρώπου» και την ανάδειξη της πρωταρχικότητας των σχέσεων και των ανθρώπων ως φορέων τους. Η μάχη κατά του «υποκειμένου» με την κατηγορία της *διαδικασίας χωρίς υποκείμενο και χωρίς τέλος-σκοπό* αναδεικνύει τα όρια και τις δυνατότητες της πραγματικής ιστορίας των κοινωνιών. Η ανάλυση της *ιδεολογίας* και των *ιδεολογικών μηχανισμών του κράτους* συμπληρώνει την εικόνα αναδεικνύοντας το ρόλο και τους συγκεκριμένους μηχανισμούς της πάλης των τάξεων.
- Και η επιτομή όλων είναι αυτό που ονομάστηκε *υλισμός της συνάντησης* ή *υλισμός του αστάθμητου*, η έννοια που αναδεικνύει την κυριαρχία του συγκεκριμένου, του υλικού που περιέχει καταστατικά και σε μη αναγώγιμη μορφή το αστάθμητο ως καθοριστικό παράγοντα διαμόρφωσης της συγκυρίας, ενδεχόμενη, υπαρκτή *δυνατότητα* και δυναμική διάσταση στις τάσεις της συγκυρίας.

Ο υλισμός του αστάθμητου

Συνοψίζουμε.

Θετικά: Ο υλισμός του αστάθμητου που ανακεφαλαιώνει όλη την προσέγγιση υπενθυμίζει την πρωταρχικότητα της δομής πάνω στα στοιχεία που δεν προϋπάρχουν αλλά ορίζονται μόνο στο εσωτερικό της, άρα την *πρωτοκαθεδρία των σχέσεων, των διαδικασιών και των μετασχηματισμών*, έξω από τους οποίους δεν είναι ασφαλής ο ορισμός των δεδομένων. Το αστάθμητο ως εχθρός κάθε τελεολογίας, που είναι ταυτόχρονα τελεολογία της Αρχής και του Τέλους-Σκοπού, ως προσωρινό αποτέλεσμα μιας συνάντησης σε συγκεκριμένο ιστορικό χρόνο που κάλλιστα θα μπορούσε να μην είχε πραγματοποιηθεί, και η οποία πραγματοποιούμενη φαντάζει να παράγει κάτι που στη νοητική ιδιοποίησή του φαίνεται αντικειμενικό και «αναγκαίο». Ένα αποτέλεσμα που αυτοστιγμεί εξετράπη του πιθανού επίδοξου σκοπού του, μια *ένδειξη της μη τελεολογίας της διαδικασίας* η οποία το κατέστησε εφικτό όντας παντελώς ξένη ως προς αυτό.

Αρνητικά: η μεταφυσική του «κόσμου των νομοτελειών» που υποτίθεται ότι κρύβεται πίσω από τη φαινομενολογία της τυχαιότητας δεν είναι παρά η προβολή μιας μετάθεσης, η οποία εδράζεται στην απλή και ακλόνητη πίστη στις βεβαιότητες του ιδεαλισμού, που θα αναζητήσει την ιδεολογική επικύρωση του συντελεσμένου μέσα από τις βεβαιότητες των «νομοτελειών».

Η μετατόπιση και η χάραξη

Όλη η θεωρητική και πολιτική πρακτική του Λ. Αλτουσέρ συμπυκνώνεται στη φράση ότι το μόνο αληθινό φιλοσοφικό που υπάρχει στο εγχείρημα της ανυπόστατης χάραξης είναι η μετατόπισή της (ο Λένιν και η φιλοσοφία). Η ίδια η «ανυπόστατη χάραξη» αποκτά υπόσταση και οντότητα εξ αντανάκλασής μόνο μέσα από τη μετατόπισή της. Ή αλλιώς: η «χάραξη» δεν προϋπάρχει της «μετατόπισης», όπως ακριβώς οι τάξεις δεν προϋπάρχουν της ταξικής πάλης. Και οι δύο όψεις αποτελούν *μαζί* συστατικό στοιχείο της κοινωνικής τοπολογίας, έναν εξαιρετικά επιτυχημένο ορισμό της διαφορετικότητας που συγκροτεί η μαρξιστική οπτική για τις κινητήριες δυνάμεις της κοινωνικής εξέλιξης, τις διάφορες όψεις και εκφάνσεις της πάλης των τάξεων και κυρίως την πρωταρχικότητα της τελευταίας. Η οποία συχνά «δυσκολεύει» την απλοϊκή προσέγγιση «αναγνώρισης» των κοινωνικών αντιφάσεων.

Έτσι δυσχεραίνεται η διάκριση των δυο αντιμαχόμενων στρατοπέδων στον κοινωνικό ανταγωνισμό γιατί δεν είναι οριοθετημένα από κάποια σαφή διαχωριστική γραμμή που τα χωρίζει. Στην πραγματικότητα αυτή είναι αόρατη, ή μάλλον λειτουργεί σαν να μην υφίσταται, αν δεν ειδωθεί από την οπτική της ταξικής σύγκρουσης που τα κάνει να ξεχωρίζουν.

Και πάλι αν ορίσουμε μαζί με τον Λ. Αλτουσέρ τη φιλοσοφία ως πάλη των τάξεων στη θεωρία, τότε η μαρξιστική φιλοσοφική και θεωρητική παρέμβαση, δηλαδή η πολιτική παρέμβαση στο χώρο της θεωρίας, μέσω της θεωρητικής πρακτικής, είναι μια αντικειμενική συμβολή στην προσπάθεια για «μετατόπιση της ανυπόστατης χάραξης».

Ποια είναι όμως τα χαρακτηριστικά της «ανυπόστατης χάραξης»; Ας επιχειρήσουμε κύκλους διαδοχικών προσεγγίσεων.

Μια αγνωστικιστική προσέγγιση του φαινομένου ορίζει το ανυπόστατο ως το μη ορατό. Υπάρχει λοιπόν μια διαχωριστική γραμμή αλλά αυτή δεν είναι ορατή επειδή είτε διαχέεται στην πληθώρα επιμέρους μετώπων από παράπλευρες συγκρούσεις, είτε συγκαλύπτεται από τον κοινωνικό «θόρυβο» και τις προσπάθειες κοινωνικής ειρήνευσης των κρατούντων.

Μια άλλη απόπειρα θετικιστικής ερμηνείας συνάγει («ορίζει») την έννοια από τα παραγόμενα αποτελέσματα, κάπως σαν την αόρατη συνισταμένη επιμέρους δυνάμεων που γίνεται ορατή από τη μεταβολή της κίνησης, άμεσα «ορατή» από την κίνηση, πλην όμως αόρατη ως άμεση παρουσία. Αυτή η ερμηνεία ανάγει την «ανυπόστατη χάραξη» στο κοινωνικό ανάλογο της «αόρατης χειρός» της πολιτικής οικονομίας, αυτή την «κοινωφελή» συνισταμένη των εγωιστικών ατομικότητων των πάσης φύσεως μεμονωμένων κεφαλαίων, ένα βαθύτερο ratio για την αναγκαιότητα της αγοράς.

Τίποτε από τα παραπάνω δεν ανταποκρίνεται στην ερμηνευτική του σχήματος. Η «ανυπόστατη χάραξη» δεν είναι κάποιο «σήμα» πλήρες νοήματος που συγκαλύπτεται από διάφορους κοινωνικούς ή άλλους θορύβους, οπότε θα ήταν απλώς θέμα εφαρμογής της κατάλληλης τεχνικής προκειμένου να το απομονώσουμε από το θόρυβο και να «αποκαλυφθεί» η «αλήθεια».

Εδώ η θέση του Αλτουσέρ είναι απολύτως εικονοκλαστική. Η «χάραξη» δεν υπάρχει ως αποτέλεσμα κάποιας κοινωνικής «νομοτέλειας» γιατί και αυτή αποτελεί μέρος του κοινωνικού αστάθμητου και παράγεται ή ανασυντάσσεται μόνο μέσα από την κοινωνική σύγκρουση. Η πάλη των τάξεων ως πρωταρχική έννοια παράγει τις τάξεις και όχι το αντίστροφο: δεν προϋπάρχουν δυο αντιμέτωπα στρατιωτικά τμήματα, αλλά οι στρατοί σχηματίζονται μόνο μέσα στη μάχη και ως αποτέλεσμά της.

Θεωρητικές μετατοπίσεις

Και ο Λ. Αλτουσέρ είναι ο πρώτος που υιοθέτησε αυτή τη θεωρητική οπτική συμβάλλοντας με τις θέσεις του στη «μετατόπιση της ανυπόστατης χάραξης».

- Με τη θέση για τον θεωρητικό αντιανθρωπισμό του Μαρξ, ως εικονογράφηση της ρήξης που *συνέβη* στο εννοιολογικό και φιλοσοφικό πλαίσιο του: για να γνωρίσει τους νόμους που κυβερνούν τις συμπεριφορές των ανθρώπων σε ένα δεδομένο κοινωνικό σχηματισμό αναγκάστηκε να απαλλαγεί από τον «άνθρωπο», τη φιλοσοφική κατηγορία κλειδί του θεωρητικού ανθρωπισμού. Ο υπερϊστορικός «άνθρωπος» διαπερνάται απ' άκρου εις άκρον από μια «ανυπόστατη χάραξη»: την ταξική πάλη και συνεπώς τις κοινωνικές τάξεις που αυτή εγκαθιδρύει.
- Με την ανακάλυψη της «ηπείρου της ιστορίας», κάτι εξίσου σκανδαλώδες με τον θεωρητικό αντιανθρωπισμό, μια θέση που δεν αποδέχεται την εξελικτική συσσώρευση «γνώσεων» και το σχετικισμό στο γνωσιοθεωρητικό επίπεδο. Η επιστήμη της ιστορίας έχει μια προεπιστημονική προϊστορία, που τοποθετείται σε αξιολογικά διαφορετικό επίπεδο ιεράρχησης στη διαδικασία γνώσης των νόμων κίνησης της κοινωνίας.
- Με την αναγνώριση της ταξικής πάλης ως κινητήριας δύναμης της ιστορίας, μιας διαδικασίας χωρίς υποκείμενο (τον «άνθρωπο» ή τους «ανθρώπους») και χωρίς τέλος σκοπό (την «απελευθέρωση και πραγμάτωση του ανθρώπου», ή και όποιο επίγειο παράδεισο βιάστηκαν οι απολογητές του σοβιετικού μαρξισμού να υποσχεθούν ή, ακόμα χειρότερα, ισχυρίστηκαν ότι έχουν ήδη πραγματοποιήσει).
- Με τη θέση για το ρόλο του υποκειμένου στην ιδεολογία: στη θέση της ιδεολογίας ως «εσφαλμένης συνείδησης» θα αναδείξει τη σχέση της με το ασυνείδητο, την «παράσταση» της φαντασιακής σχέσης του ατόμου με τις πραγματικές συνθήκες ύπαρξής του, μέσω τη οποίας το άτομο εγκαλείται ως «υποκείμενο».
- Με την εμμονή του να επιχειρεί το απόλυτα απαγορευμένο στη θεωρητική και πολιτική συγκυρία που έζησε και έδρασε: να εφαρμόσει μια ανάλυση με μαρξιστικές κατηγορίες στην ιστορία που γράφτηκε στο όνομα του μαρξισμού..

Οι *Θέσεις* αξιοποίησαν όλο το διάστημα λειτουργίας τους τις θεωρητικές μετατοπίσεις που δρομολόγησε ο Λ. Αλτουσέρ πραγματοποιώντας μια συντονισμένη και εντατική πολιτική παρέμβαση στο χώρο της θεωρίας. Μια παρέμβαση που αναπόφευκτα συνδέεται και με άμεσα πολιτικά προτάγματα τα οποία επιχειρούν να αναδείξουν την υπαρκτή ταξική διάσταση των σχέσεων που αναδεικνύονται στη σημερινή συγκυρία.

Πολιτικές μετατοπίσεις

Με όλη τη σχηματικότητα που αναπόφευκτα χαρακτηρίζει μια πρώτη προσέγγιση επιλέγουμε μερικές όψεις της σημερινής θεωρητικής και πολιτικής συγκυρίας στις οποίες η οπτική της μετατόπισης μπορεί να αναδείξει την ταξική διάσταση του θεωρητικού ή πολιτικού επίδικου αντικειμένου.

- Η θέση απέναντι στην *παγκοσμιοποίηση* είναι εξαιρετικά αποκαλυπτική: αν καταδειχθεί και γίνει κτήμα του ριζοσπαστικού αντικαπιταλιστικού κινήματος ότι η παγκοσμιοποίηση συντελείται μέσω της παγκόσμιας αγοράς και όχι με την επιβολή ενός «παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος», ενώ η εκμετάλλευση παραμένει «προνόμιο» του εθνικού κοινωνικού σχηματισμού και του κράτους, τότε δύσκολα μπορεί να ισχυρίζεται κανείς ότι πολεμά την παγκοσμιοποίηση με όπλο το «έθνος», το εθνικό κράτος, τη θρησκεία και τις «πολιτιστικές ιδιαιτερότητες», με συμμαχίες με «δοκιμαζόμενες μερίδες του κεφαλαίου» ή άλλα συναφή. Το «καταφύγιο» των πάσης φύσεως εθνικών και εθνικιστικών ιδεολογιών αποτελεί το καλύτερο διαβατήριο για την ήττα χωρίς μάχη, τη σιωπηρή ένταξη στο στρατόπεδο του αντιπάλου
- Η θέση για το *ρατσισμό* και τη *ξеноφοβία* δεν συναρτάται με την προάσπιση των δικαιωμάτων της «εγχώριας εργατικής τάξης». Η οικονομική μετανάστευση δεν είναι μια μάστιγα που «αντιμετωπίζεται» με τη «δημιουργία προϋποθέσεων παραμονής και εργασίας» των μεταναστών στις χώρες προέλευσής τους. Η οικονομική μετανάστευση είναι η ευκαιρία για την πολυφυλετική κοινωνία που αποτινάσσει τις «ιδιαιτερότητες» ως μέσο διάκρισης του «άλλου» και τις εντάσσει οργανικά σε νέο πολυφυλετικό πλαίσιο όπου η ιδιαιτερότητες είναι καταστατικό στοιχείο συνοχής και όχι αποβολής του «άλλου». Όλοι με τον ένα ή τον άλλο τρόπο ήμασταν ή είμαστε οικονομικοί μετανάστες σε διαφορετικό χρονικό και χωρικό πλαίσιο.
- Η θέση για την *κοινωνία της αλληλεγγύης* και τον *κοινωνικό έλεγχο* των πολιτικών και οικονομικών διεργασιών είναι αναπόσπαστο στοιχείο της αντικαπιταλιστικής πολιτικής του σήμερα και δεν εγγράφονται γενικά και αόριστα σε κάποιο μελλοντικό ταξικό συσχετισμό. Είναι μέσα για τη διαμόρφωση του ευνοϊκότερου ταξικού συσχετισμού που επιδιώκουν οι δυνάμεις της κοινωνικής ανατροπής. Κάθε πολιτική που διαμορφώνεται στο όνομα ή υπέρ των δυνάμεων της εργασίας οφείλει να καταδεικνύει ρητά το δυναμικό αλληλεγγύης που παράγει καθώς και το μέτρο ενίσχυσης του κοινωνικού ελέγχου που αποφέρει.
- Η θέση για το *δικομματισμό* και την *κυβερνητική εναλλαγή* των κομμάτων εξουσίας ως μέσου για την άμεση ή μεσοπρόθεσμη ενίσχυση των ταξικών συσχετισμών δύναμης υπέρ του κεφαλαίου δεν πρέπει να συσκοτίζει το γεγονός ότι παράλληλα είναι και οι δυο στρεβλές εκφάνσεις του κοινωνικού ταξικού διαχωρισμού. Ενώ λοιπόν αποτελούν καίριο συστατικό του πολιτικού ιδεολογικού μηχανισμού και εργαλείο της αστικής εξουσίας για την ομογενοποίηση της κοινωνίας, έχει δειχθεί ιστορικά ότι σε κατάλληλες συνθήκες όξυνσης των κοινωνικών ανταγωνισμών, η κρίση ηγεμονίας και η όξυνση των πολιτικών αντιθέσεων υπήρξε όρος για τη διάδοση των σοσιαλιστικών και αντικαπιταλιστικών ιδεολογιών, ή έστω πολιτικών πρακτικών που εμπεριείχαν τη δυναμική της κοινωνικής ανατροπής (EAM).
- Με βάση και το παραπάνω σημείο η θέση για την *πολιτική εκπροσώπηση* δεν μπορεί να στηρίζεται σε κάποιες εξαιρετικά «εύκολες» και ανέξοδες απευθείας εκπροσωπήσεις τάξεων στα κόμματα: τα κόμματα και κυρίως τα κόμματα εξουσίας δεν είναι κόμματα τάξεων (π.χ. το κόμμα του μεγάλου κεφαλαίου, το κόμμα του μεσαίου κεφαλαίου και των μικροαστών), αλλά κόμματα που αρθρώνονται γύρω από συνολικές προτάσεις διαχείρισης και οργάνωσης της συναίνεσης των κυριαρχουμένων τάξεων στις ηγεμονικές επιλογές των κυρίαρχων αστικών μερίδων. Χωρίς τη διαμόρφωση ηγεμονικών συσχετισμών δύναμης υπέρ των εργαζομένων κοινωνικών στρωμάτων, συνθήματα όπως «5 κόμματα 2 πολιτικές» αποτελούν αυτιστική άσκηση στην αυταρέσκεια και κακό πολιτικό marketing.

Συμπέρασμα

Η κομμουνιστική οπτική συνδυάζει πάντα το «εντός» με το «εκτός», τη μεταρρύθμιση με την ανατροπή, χωρίς προκάτ δοσολογίες, χωρίς δεδομένες βεβαιότητες και χωρίς τη σιγουριά των «επιτελείων». Τα μέτωπα φαίνονται μόνο στη μάχη και όποιος αναπαύεται στις βεβαιότητές του για τις «συνθήκες που δεν έχουν ακόμη ωριμάσει» ή τις «ιστορικές νομοτέλειες που δεν έχουν ακόμη εμπεδωθεί», μάλλον διαχειρίζεται ήπια το κομματικό του αδιέξοδο αποφεύγοντας να μπει στην «ταλαιπωρία της μάχης».

Και μάλλον αισθάνεται πολύ όμορφα στην ασφάλεια που του παρέχει το αόρατο αλλά φιλόξενο στρατόπεδο της ταξικής ηγεμονίας του αντιπάλου.